

دلایل عقلی و فطری بر اثبات معاد

مقدمه

از آن جا که انسان موجودی مرکب از جسم و روح است، چگونگی انتقال او به جهان باقی، از دو جنبه جسمانی و روحانی مورد بحث قرار می گیرد (معاد جسمانی و معاد روحانی). به طور کلی، هر یحیی پیرامون معاد به دو بخش اصلی قابل تقسیم است: چرایی وجود و ضرورت وجود معاد و چگونگی وقوع آن به صورت جسمانی یا روحانی و یا هر دو. فیلسوفان معمولاً به دنبال توجه به بخش اول، به نحوه وقوع معاد نیز اهمیت داده اند و غالباً معاد جسمانی نزد ایشان بحث انگیزتر بوده است.

الف) مفهوم معاد

معاد از نظر لغوی و اصطلاحی تبیین و تعریف شده است:

۱. رجوع و بازگشت به موطن اصلی.
۲. مرگ بعد از زندگی و زندگی بعد از مرگ.
۳. ایجاد عالم دیگری همانند دنیا و اجتماع انسان ها از اولین تا آخرین.

ب) امکان و وقوع معاد

تا وقتی امکان چیزی ثابت نشود، بحث از آن بی فایده است. چرا که اثبات آن بنا از وجود مماثل آن ثابت می شود یا چیزی که پیدایش آن، به نیروی بیش تری نیاز داشته باشد. ایجاد عالم دیگر یا نظیر این عالم است یا آسان تر از آن. وجود فعلی دنیا حاکی از امکان دنیا و در نتیجه امکان مماثل آن، یعنی آخرت است.^۴

۴. بازگشت نفس به سوی مبدأ.

۵. انتقال روح از عالم شهادت به عالم غیب.

۶. جمع نفوس جزئی به سوی نفس کلی.

۷. قیامت یعنی به پا خاستن مردم از قبر در جهان آخرت، هنگامی که خدا به قضاوت درباره اعمال آن ها می پردازد و ملائکه صف به صف می آیند.

ج) ادعاهای و توصیفات معاد و چگونگی وقوع آن

درباره معاد جسمانی، به گفته ملاصدرا، بسیاری از حکما و مشایخ عرفا و علمای امامیه و گروهی از متکلمین به معاد جسمانی در کنار و به همراه معاد روحانی معتقدند، به این معنی که نفس مجرد به سوی بدن به دنبال انقطاع طولانی از بدن، مجدداً به آن باز می گردد.^۵ خود ایشان نیز مذهب خود را با «بازگشت بدن بعینه و به همراه نفس» معرفی و آن را مطابق عقل و شرع می داند و مخالفت

در تمامی تعبیرات یاد شده، مفهوم معاد به معنی بازگشت به عالم باقی، وجود دارد.

در باره معاد جسمانی، به گفته ملاصدرا، بسیاری از حکما و مشایخ عرفا و علمای امامیه و گروهی از متکلمین به معاد جسمانی در کنار و به همراه معاد روحانی معتقدند، به این معنی که نفس مجرد به سوی بدن به دنبال انقطاع طولانی از بدن، مجدداً به آن باز می‌گردد.

با آن را کفر و انکار نصوص قرآنی اعلام می‌کند.^{۱۱}

معاد در معاد (وعود) بدن انسان مشخصی است که مرده و اگر کسی او را ببیند، می‌گوید فلانی است که در دنیا بود.^{۱۱} معاد طبق مبانی فکری خود ملاصدرا بدین معنی است که: انسان در عین وحدت، دارای سه عالم حس و خیال و عقل است. ابتدا مادی و دنیایی است و با حرکت تکاملی خود، انسان نفسانی و برزخی و با ادامه آن، وجود عقلی و اخروی می‌شود. هر سه بدن مراتب یک بدن هستند که شدت و ضعف دارند؛ مثل تغییرات عوارض مادی از کودکی تا پیری. چون تشخص دهنده بدن نفس است و نفس، واحد است، بدن اخروی هر شخصی همان بدن دنیوی به تکامل رسیده اوست.^{۱۲}

اما به نظر متکلمین، بازگشت جسم، با جمع اجزای مادی و پراکنده هر بدن صورت می‌گیرد.^{۱۳} این اجزا به خاطر برخورداری از نفسی خاص، ویژگی‌های خاصی نیز دارد و لذا هر بدنی از اجزای پراکنده شده قبلی بازسازی می‌شود که آن‌ها را خدا می‌شناسد. بعد از این مرحله، بدن به روح می‌پیوندد و همان آدم دنیایی ایجاد می‌شود.^{۱۴}

این سینا با وجود اعتقاد به معاد روحانی و جسمانی، خود را از استدلال بر معاد جسمانی عاجز دانسته است و عقیده خود را از شرع می‌گیرد. او تنها معاد روحانی را قابل اثبات با برهان معرفی می‌کند.^{۱۵} شیخ اشراق، حشر جسمانی به معنی برانگیخته شدن بدن مادی همراه نفس را قبول ندارد، بلکه به بدن برزخی قائل است^{۱۶} و این که نفس به خاطر عشق به مبدأ خود و یارهایی از پراکندگی‌ها، به عالم نور باز می‌گردد.^{۱۷}

د) اثبات معاد

۱. برخی دلایل عقلی برگرفته از قرآن

● خدا حق است و کار باطل نمی‌کند ادعای «جهان بی‌هدف» یک ادعای گزاف و باطل است. پس جهان هدفی دارد تا در آن جا آرام گیرد و آن عالم قیامت است.

● خداوند حکیم است و خدای حکیم کاری برخلاف حکمت نمی‌کند. همچنین خداوند عادل است و پاداش هر مکلفی را

می‌دهد. چون دنیا شایستگی ایفای حق مؤمن و مفسد را ندارد، باید روزی باشد که همه به جزای اعمال خود برسند. و آن روز همان قیامت است.

● لازمه رحمت خدا این است که بشر را به کمالش برساند. باید قیامتی باشد تا بشر حاصل کار خود را ببیند و به کمال برسد.^{۱۸}

● در سوره مبارکه یس، آیه ۷۸ آمده است: خدایی که بار اول انسان و ماده انسان را خلق کرد، قادر است انسان اول را دوباره بیافریند.

● وقتی بذرد در زمین قرار می‌گیرد و آب و خاک آن را احاطه می‌کند، از نظر عقل باید پیوسته؛ اما برعکس به دو بخش تقسیم می‌شود: از بالای آن جوانه می‌زند و از پائین آن ریشه در زمین نفوذ می‌کند. این نشان دهنده قدرت و حکمت فراگیر خداست که بر معاد نیز توانایی دارد.^{۱۹}

۲. چند دلیل عقلی از بزرگان

از دیدگاه صدرالمتألهین و حکمت متعالیه: ایشان در «اسفار»، «مبدأ و معاد» و «شواهد الربوبیه» اصولی را بر می‌شمارد که همگی یا اکثراً نتیجه فلسفه خود او هستند. سپس معاد جسمانی و روحانی را بر این اساس اعلام می‌کند که:

● هر چند خصوصیات بدن تغییر می‌کند، اما نفس باقی است و تشخص دهنده بدن است؛ لذا مجموع بدن و نفس دنیایی در عالم آخرت محشور می‌شوند.^{۲۰}

● وجود، خیر است و آگاهی به آن خیری دیگر. هر چه وجود کامل تر باشد، این خیر بیش تر است؛ لذا وجود قوای عقلی شریف تر و سعادت آن هم بزرگ تر است. لذت حاصل از ادراکات آن هم غیر قابل وصف است؛ چون عقل از حیث ادراک و مدرک و مدرک، قوی تر از حس است. اما این خیرات هنگام وابستگی نفس به بدن به دست نمی‌آید و وقتی این مانع برطرف شد، تحقق می‌یابد.^{۲۱}

● وقتی نفس به درجه‌ای رسید که وابستگی آن به بدن کم و توجهش به عالم دیگر زیاد شد، با مرگ طبیعی از بدن جدا می‌شود. این جدایی به خاطر ناتوانی نفس از نگهداری بدن نیست، بلکه به خاطر توجه فطری به عالم دیگر است؛ چون اگر چنین بود، ناتوانی نفس در حفظ بدن در ابتدای خلقت آن بیش تر می‌بود.^{۲۲}

● انسانی که در آفرینش او این همه دقت شده و به وسیله فرشته مقرب، چهل روز سرشت او خمیر گردیده، از نظر عقل بعید است که خدا به هلاکتش راضی باشد. بلکه می‌طلبد که از وضعیت پست به وضعی شریف انتقال یابد.^{۲۳}

● بازگشت نفس به مبدأ مقتضای لفظ «معاد» است؛ چون بازگشت



برک اشتراک مجله های رشد

شرایط اشتراک

☑ به ازای هر عنوان مجله درخواستی، واریز مبلغ ۲۰۰۰۰ ریال به عنوان علی الحساب به حساب شماره ۲۹۶۶۲۰۰۰ بانک تجارت شعبه سه راه آزمایش (سرخه حصار) کد ۳۹۵ در وجه شرکت افست و ارسال رسید بانکی به همراه برگ تکمیل شده اشتراک الزامی است.

● مجله درخواستی:

● نام و نام خانوادگی:

● تاریخ تولد: ● تحصیلات:

● تلفن:

● نشانی کامل پستی:

استان: ● شهرستان:

خیابان:

کوچه:

پلاک: ● کد پستی:

● مبلغ واریز شده:

● شماره و تاریخ رسید بانکی:

امضا:

نشانی اینترنتی: www.roshdmag.org
 پست الکترونیک: info@roshdmag.org
 تلفن امور مشترکین: ۷۳۳۵۱۱۰ و ۷۳۳۶۶۵۶

- لطفاً مشخصات و نشانی خود را کامل و خوانا بنویسید. (هزینه برگشت مجله در صورت کامل نبودن نشانی، به عهده مشترک است.)
- ارسال اصل رسید بانکی ضروری است.
- منتهای شروع اشتراک از زمان وصول فرم درخواست است.
- برای هر عنوان مجله، فرم جداگانه تکمیل شود (تصویر فرم نیز مورد قبول است).

یعنی برگشتن به همان جایی که از آن جا آمده است.^{۲۴}
 از دیدگاه شیخ اشراق: شوق نفس به مبدأ، بیش تر از شوق به جسم خود است و هرچه آزماده مجردتر شود، عشق او بیش تر خواهد شد. اگر بدن را مغلوب سازد، هنگام مرگ بدن به اصل برمی گردد. و برای نفس هیچ لذتی بزرگ تر از درک کمال نیست. اگر به خاطر سرگرمی به بدن، از این ادراک باز یماند، بعد از جدایی از جسم، همه واقعات را مشاهده می کند و فیوضات خدایی بر او می بارد.^{۲۵}
 از دیدگاه متکلمان: ادیان آسمانی در مقابل احکام و تکالیف، وعده ثواب و عقاب داده اند، اما عدل الهی در دنیا کاملاً محقق نمی شود. پس باید عالم دیگری باشد که صلاحیت این تحقق را داشته باشد.^{۲۶}

از دیدگاه عرفا: تجلی خداوند به تمامی اسما و صفات از شؤون الهیت است و برای هر اسم و صفتی، دولتی مقرر است. تجلیگاه اسمایی مانند معبد، محیی، حاشر و... عالم آخرت است تا تماماً تجلی یابند.^{۲۷}

۳. برخی دلایل فطری

- باید تمامی اصول و فروع دین از فطرت سرچشمه بگیرند، و الاً بین تشریح و تکوین انسجام نخواهد بود.^{۲۸}
- غایت انسان لذات مادی نیست؛ چون با رسیدن به آن ها خاموش نمی شود و آرام نمی گیرد. انسان فطرتاً متوجه کمال است. با پیمودن مراتب خلقت در دنیا، متوجه آخرت می شود و استعدادهايش به فعلیت می رسد و به مبدأ باز می گردد.^{۲۹}
- میل به جاودانگی فطری است؛ وگرنه انسان ها از مرگ هراسی نداشتند. تمامی خواست های فطری برای رساندن انسان به کمال هستند و حکمتی دارند. این حکمت، وجود عالمی دیگر است^{۳۰}؛ چون دنیا شایستگی جاودانه زیستن را ندارد.^{۳۱}
- ترس از مرگ و لوازم آن که در طول تاریخ آثار خود را بروز داده، نشانه ای بر فطری بودن میل به بقاست.^{۳۲}

زیرنویس

۱. محمد رضا ربانی. معاد ربانی. مؤسسه کیهان. چاپ اول. ص ۱۴.
۲. علی اللهوردیحانی، مبدأ و معاد (ازلیت و ابدیت) فلسفی و حکمی. آستان قدس رضوی. چاپ دوم. ص ۹۷.
۳. محمد جواد مغنیه و لطیف راشدی. فلسفه مبدأ و معاد. چاپخانه امیر. چاپ اول. ص ۱۵۷.
۴. صدرالمتألهین. السید جلال الدین آشتیانی. المبدأ و المعاد. دفتر تبلیغات اسلامی. الطبعة الثانية. ص ۵۲۸.
۵. غلامحسین ابراهیمی دینانی. شعاع اندیشه و شهود در فلسفه سهروردی.

ادامه زیرنویس ها در صفحه ۵۲



دفتر انتشارات کمک آموزشی

آشنایی با مجله های رشد

مجله های رشد توسط دفتر انتشارات کمک آموزشی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وابسته به وزارت آموزش و پرورش، با این عناوین تهیه و منتشر می شوند:

مجلات دانش آموزی (به صورت ماهنامه - ۹ شماره در سال - از مهر تا خرداد - منتشر می شوند):

- **رشد کودک** (ویژه دانش آموزان پیش دبستانی و پایه اول ابتدایی)
- **رشد نوآموز** (ویژه دانش آموزان پایه های دوم و سوم ابتدایی)
- **رشد دانش آموز** (ویژه دانش آموزان پایه های چهارم و پنجم ابتدایی)
- **رشد نوجوان** (ویژه دانش آموزان دوره راهنمایی تحصیلی)
- **رشد جوان** (ویژه دانش آموزان دوره متوسطه)

مجلات عمومی (به صورت ماهنامه - ۹ شماره در سال و از مهر تا خرداد منتشر می شوند):

- **رشد آموزش ابتدایی، رشد معلم، رشد تکنولوژی آموزشی، رشد مدرسه فردا و رشد مدیریت مدرسه.**

مجلات تخصصی (به صورت فصلنامه و ۴ شماره در سال منتشر می شوند):

- **رشد برهان (مجله ریاضی، ویژه دانش آموزان دوره راهنمایی تحصیلی)؛ رشد برهان (مجله ریاضی، ویژه دانش آموزان دوره متوسطه)؛ رشد آموزش معارف اسلامی؛ رشد آموزش جغرافیا، رشد آموزش تاریخ، رشد آموزش راهنمایی تحصیلی، رشد آموزش زبان و ادب فارسی، رشد آموزش زبان، رشد آموزش زیست شناسی، رشد آموزش تربیت بدنی، رشد آموزش فیزیک، رشد آموزش شیمی، رشد آموزش ریاضی، رشد آموزش هنر، رشد آموزش قرآن، رشد آموزش علوم اجتماعی و رشد آموزش زمین شناسی.**

مجلات عمومی و تخصصی برای معلمان، آموزگاران، مدیران و کادر اجرایی مدارس

دانشجویان مراکز تربیت معلم و رشته های دبیری دانشگاه ها و کارشناسان تعلیم و تربیت تهیه و منتشر می شوند.

● **نشانی: تهران، خیابان ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش، پلاک ۲۶۸، دفتر انتشارات کمک آموزشی.**

ادامه از صفحه ۵۱

انتشارات حکمت. چاپ چهارم. ص ۵۲۹.

۶. محی الدین بن عربی. الفتوحات المکیة. بیروت. دارصادر. بی تا: المجلد

الأول. ص ۳۱۱.

۷. همان، ص ۳۰۷.

۸. فلسفه مبدأ و معاد، ص ۸-۱۵۶.

۹. همان، ص ۹-۱۸۸.

۱۰. همان، ص ۴۹۰.

۱۱. همان.

۱۲. امیر دیوانی، حیات جاودانه... انتشارات معاونت اساتید و درس معارف

اسلامی. چاپ اول. ص ۲۵۱.

۱۳. همان، ص ۲۴۴.

۱۴. معاد ربانی، ص ۱۵۶.

۱۵. ابن سینا. نجات محمدتقی دانش پژوه. انتشارات دانشگاه تهران. ۱۳۶۴.

ص ۶۸۲.

۱۶. زهرا عبدالرزاقی. معاد از دیدگاه علامه رفیعی قزوینی. قزوین. انتشارات

طه. چاپ اول. ص ۶۳.

۱۷. شعاع اندیشه و... ص ۵۱۹.

۱۸. یاد معاد، آیت الله جوادی آملی. نشر فرهنگی رجاء. چاپ سوم. ص

۱۰۸-۱۰۹.

۱۹. المبدأ و المعاد، ص ۵۳۴.

۲۰. الاسفار الاربعه. بیروت. داراحیاء التراث العربی. الطبعة الرابعة. ج ۹. ص

۱۹۷-۱۸۵؛ شواهد الربوبية... جلال الدین آشتیانی. مرکز نشر دانشگاهی. چاپ

دوم. ص ۲۶۱-۲۶۶؛ نیز: المبدأ و المعاد، ص ۵۱۰-۴۹۷.

۲۱. اسفار، ج ۹، ص ۱۲۳-۱۲۱.

۲۲. المبدأ و المعاد، ص ۵۱۷.

۲۳. همان، ص ۵۲۶-۵۲۷.

۲۴. همان، ص ۵۲۸.

۲۵. ترجمه حکمة الاشراق. سیدجعفر سجادی. انتشارات دانشگاه تهران.

بهمن ۶۷. ص ۳۷۰-۳۶۸.

۲۶. معاد از دیدگاه علامه قزوینی. ص ۴۵.

۲۷. معاد ربانی، ص ۱۲۷.

۲۸. معرفة المعاد. ناصر مکارم شیرازی. تهران. بنیاد بعثت. چاپ اول. ص

۲۵.

۲۹. الالهيات على هدى الكتاب و السنة و العقل. جعفر سبحانی. مؤسسه

الامام الصادق(ع). الطبعة الرابعة. ص ۱۷۷-۱۷۶.

۳۰. معرفة المعاد، ص ۲۶.

۳۱. معاد ربانی، ص ۱۲۹.

۳۲. معرفة المعاد، ص ۲۷.

مجله های رشد